

запитання педагога за змістом предметних і нескладних сюжетних малюнків. Спочатку формуються мікродіалоги, а згодом методично правильно організована гра стає ефективним засобом активізації вербальної комунікації, що призводить до саморозвитку повноцінного діалогу.

Робота з розвитку експресивного мовлення на рівні тексту потребує тривалої підготовчої роботи [6]. Формування комунікативно-мовленнєвих навичок молодших дошкільників із ЗНМ, встановлення ними соціальних зв'язків, накопичення соціального досвіду відбувається у різноманітних іграх (5-10 хвилин), нескладних сюжетних діях з образними іграшками, в яких діти звертаються у вербальній формі до дорослого чи іншої дитини з проханням про допомогу або із запитанням.

Під час корекційно-розвивальної роботи у дітей четвертого року життя із ЗНМ відбувається розвиток вербальної пам'яті шляхом вивчення напам'ять невеличких забавлянок, фрагментів пісеньок та віршиків (1-2 рядки) з опорою на наочність та демонстрацією окремих дій. Такі види роботи є вагомим підґрунтям для оволодіння навичками складання розповіді за картиною.

Молодші дошкільники із ЗНМ вчать, використовуючи навідні запитання педагога, складати елементарну розповідь за картиною (1-2 речення з 2-3 слів), шляхом її розгляду, здатності помічати головне та відповідати на запитання за змістом картини. Вчитель-логопед має ретельно продумувати запитання, адже вони мають допомогти дітям зрозуміти загальний зміст картини, спрямовувати їхню увагу на взаємозв'язок окремих деталей, сприяти цілеспрямованому опису.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, корекційно-розвивальна робота – це не тільки подолання мовленнєвої вади, а комплексний процес який включає в себе роботу як навчально-виховного, так і розвивально-психологічного характеру. Методика розвитку усного мовлення повинна урахувати не тільки компенсаторні можливості та індивідуальну динаміку поступального розвитку дошкільника, а й сприяти гармонійному розвитку особистості. Подальші наукові дослідження плануємо

спрямувати на вивчення комплексного впливу факторів розвитку структурних компонентів зв'язного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Леонтьев А. А. Внутренняя речь и процессы грамматического порождения речевого высказывания / А. А. Леонтьев // Вопросы порождения речи и обучения языку. – М., 1967. – С. 6-17.
2. Логопедия: методические традиции и новаторство / под ред.: С. Н. Шаховской, Т. В. Волосовец. – М.: Изд-во Моск. психолого-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2003. – 336 с.
3. Методика развития речи детей дошкольного возраста / Л. П. Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев, А. П. Николаичева. – М.: Просвещение, 1984. – 240 с.
4. Нищева Н. В. Система коррекционной работы в логопедической группе для детей с общим недоразвитием речи / Н. В. Нищева. – СПб.: Детство-Пресс, 2001. – 350 с.
5. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р. Е. Левиной. – М.: Просвещение, 1968. – 367 с. – С. 31.
6. Рібцун Ю. В. Сучасний підхід до розробки навчально-методичного забезпечення у роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. – К., 2009. – Вип. 11. – С. 214-219.
7. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 675 с.

УДК 376.1-056.264-053.4:81'36:81'373

Л. О. Коваленко

магістрант спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий керівник);
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗНМ

У статті розглядаються особливості лексико-граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) та погляди науковців щодо усунення порушень лексико-граматичної сторони мовлення у дітей

означеної категорії.

В статтє рассматриваются особенности лексико-грамматической стороны речи у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи (ОНР) и взгляды ученых по устранению нарушений лексико-грамматической стороны речи у детей указанной категории.

In article the features of lexical and grammatical side broadcasting preschool children with the general underdevelopment of speech (GUS) and the views of scientists to eliminate violations of lexical and grammatical side speech in children above-mentioned category.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, лексико-грамматична сторона мовлення, діти старшого дошкільного віку.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, лексико-грамматическая сторона речи, дети старшего дошкольного возраста.

Keywords: general underdevelopment of speech, lexical and grammatical aspect of broadcasting, children under school age.

Постановка проблеми. Нині вивченню дітей із ЗНМ присвячено ряд фундаментальних і різнобічних досліджень (Н. Новотворцева, Т. Філічева, Г. Чиркіна та ін.). Від стану мовлення дитини (фонетико-фонематична й лексико-грамматична сторони та зв'язне мовлення) залежить рівень опанування навчальною діяльністю, шкільними знаннями, уміннями і навичками відповідно програмових вимог. Оскільки, мовлення нерозривно пов'язане з мисленням (Л. Виготський, Н. Жинкін), тому дитина, яка має порушення процесу формулювання виразу чи вислову, не реалізує повноцінно мисленнево-пізнавальну функцію. Ця обставина в подальшому впливає на опанування навичками читання та письма у початковій школі.

У зв'язку з цим, формування усного мовлення дітей дошкільного віку в психологічній і педагогічній літературі розглядається в числі найважливіших завдань.

Проблема формування та розвитку лексико-грамматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення займає одне з основних напрямів сучасної логопедії. Тому, особливо важливим є своєчасне виявлення й усунення порушень лексико-грамматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ.

Аналіз останніх досліджень і

публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку з порушеннями усного мовлення, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу, своєчасної мовленнєвої підготовки дітей до школи і повноцінного формування мисленнево-пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому.

Різні аспекти методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку розробляли вітчизняні педагоги А. Богуш, О. Гвоздєв, А. Усова, К. Ушинський, Є. Тіхеєва, Є. Флеріна та ін. [3, с. 36-38].

Діти з порушенням мовлення, а серед них і діти з ЗНМ, належать до неоднорідної та чисельної групи, для якої повноцінне оволодіння усним мовленням – єдиний і основний шлях особистісного розвитку [4, с. 45].

Своєрідність розвитку словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення та його фонетико-фонематичної сторони при ЗНМ описана в дослідженнях Р. Левіної, В. Орфінської, Н. Траугот та ін. Проте, до тепер проблема характеристики лексико-грамматичної сторони мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення залишається недостатньо розробленою і досить актуальною.

Мета статті – висвітлити особливості лексико-грамматичної сторони мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення дослідження лексико-грамматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ необхідним є розрізнення понять мови і мовлення при нормальному та аномальному розвитку.

Мова – система знаків, що є засобом здійснення людського спілкування, мислення; соціально-психологічне явище, суспільно необхідне та історично зумовлене [5].

Мовлення – функціонування мови; продукт мовленнєвої діяльності у процесі якої використовуються одиниці, категорії, форми та норми мови; послідовність мовних знаків, що організуються відповідно до потреб інформації, яка

висловлюється [6].

Як і мова, так і мовлення відносяться до суспільних явищ. Мовлення виникає і розвивається під впливом потреб у спілкуванні та слугує цілям суспільного об'єднання людей. Між мовленням та мовою складні діалектичні взаємовідносини: мовлення здійснюється за правилами мови; під впливом ряду факторів (вимоги суспільної практики, розвиток науки та ін.) вона змінюється та вдосконалює мовлення; поза мовленням неможливе формування свідомості [8, с. 30-34].

Норма мовлення – загальноприйняті варіанти використання мови в процесі мовленнєвої діяльності, що забезпечується збереженими психофізіологічними механізмами мовленнєвої діяльності [6].

При ЗНМ порушуються всі компоненти мовленнєвої системи: фонетико-фонематична, лексико-граматична складова та зв'язне мовлення.

Отже, загальне недорозвинення мовлення – це різні багаточисельні мовленнєві розлади при яких у дітей порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до її звукової та смислової сторони, при нормальному слухові та інтелекті [7].

Проблема мовленнєвого недорозвинення дітей ґрунтовно розроблялась і висвітлювалась у вітчизняній і зарубіжній літературі багатьма науковцями починаючи ще з 50-60-х років ХХ століття (Р. Левіна, 1951, 1959, 1968; В. Орфінська, 1959, 1963, 1967; В. Воробйова, 1973; Б. Гріншпун, 1975; Л. Спірова, 1980; Є. Соботович, 1981, 1995, 1998; Л. Єфіменкова, 1981; К. Мастюкова, 1972, 1981, 1999; Г. Каше, 1962, 1985; Г. Чиркіна, Т. Філічева, 1985, 1986; Л. Трофименко, 2005; М. Шевченко, 1999 та ін.) [3].

Дослідження науковців Р. Лалаєвої, Н. Серебрякової, Є. Соботович, С. Цейтлін, О. Шахнарович вказують, що у дітей із ЗНМ формування лексико-граматичної сторони відбувається з великими труднощами, які призводять до уповільнення темпу засвоєння граматичних форм, морфологічної та синтаксичної систем мови й спотворення загальної картини мовленнєвого розвитку. Це зумовлено тим, що граматичні значення завжди більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична система мовлення організована на основі великої кількості мовних правил. Проте,

граматичні форми словозміни, різні типи речень з'являються, як правило, в тій же послідовності, що і у дітей з нормальним розвитком мовлення [7].

У дітей із ЗНМ у вільних висловлюваннях переважають прості поширені речення, а складні конструкції майже не використовуються.

На думку вітчизняних авторів, дошкільники з ЗНМ розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника наближається до норми, проте застосування слів в експресивному мовленні, актуалізація словника викликає великі труднощі [7].

Словник дітей в якісному і кількісному відношенні бідніший, ніж у однолітків із нормальним мовленнєвим розвитком. Аналіз словникового запасу дітей дозволяє виявити своєрідний характер лексичних помилок. Діти не можуть самостійно назвати слова, що є наявними в пасивному словнику. Вони неправильно використовують слова в мовленнєвому контексті.

У мовленні дітей відмічаються аграматизми: помилки в узгодженні числівників із іменниками, прикметників із іменниками в роді, числі та відмінку. Розуміння дошкільниками зверненого мовлення наближається до норми. Відмічається недостатнє розуміння змін значення слів за допомогою префіксів, суфіксів; спостерігаються труднощі в розрізненні морфологічних елементів, що виражають значення числа та роду, розуміння логіко-граматичних структур, що виражають причинно-наслідкові, часові та просторові відношення. Глибоке вивчення всіх сторін мовлення дозволяє констатувати, що усі компоненти мовлення: лексика, граматики, фонетика, зв'язне мовлення, звуковимова – залишаються у таких дітей недорозвиненими [1, с. 23-29].

Недоліки в використанні лексики, граматики, звуковимови яскраво проявляються в різних формах монологічного мовлення: переказі, складанні оповідання за малюнком або серією малюнків, із власного досвіду, розповіді-описі. Діти розуміють логічну послідовність, але лише перераховують дії при складанні оповідань за серією малюнків. При переказі пропускають окремі ланки, «гублять» дійових осіб, іноді змінюють логічну послідовність подій. Розповідь-опис мало

доступна дітям, перераховуються окремі предмети та їх частини. Діти, як правило, не супроводжують розповіддю ігрові ситуації. Частина дітей може лише відповідати на запитання [1].

У дітей дошкільного віку з ЗНМ формування видів спілкування відбувається з запізненням, спостерігаються стійкі труднощі у взаємозв'язку та взаємодії з оточуючими. У дітей не формується, характерне для їх віку, розуміння емоцій, станів, відношень і дій оточуючих та самих себе [3, с. 37-41].

Варіативність клінічних характеристик дітей з порушеннями мовлення, зокрема ЗНМ, виявляє спільні для них ознаки, а саме: загальне недорозвинення усіх складових компонентів мовленнєвої системи (фонетико-фонематична, лексико-граматична сторони та зв'язне мовлення), що є складним та стійким розладом.

Отже, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ потребує корекційно-логопедичної роботи, що може відбуватися в умовах ДНЗ на логопедичних, музичних заняттях, на заняттях із вихователями та з іншими спеціалістами.

Висновки. Отже, на основі теоретичного аналізу досліджень вчених, що висвітлені у психолого-педагогічній літературі, ми схарактеризували мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ та, зокрема, стан лексико-граматичної його складової. Так, огляд наукових досліджень із зазначеної проблеми дозволяє констатувати, що у дітей із ЗНМ порушення формування словника виявляються в недостатньому засвоєнні значень слів, обмеженості активного словника, заміні одних слів іншими (вербальні парафазії), недостатній представленості в словнику похідних слів, труднощах актуалізації добре знайомих за значенням слів; порушення формування граматичної будови виявляються в недостатньому засвоєнні значення граматичних форм і неправильному використанні їх у власному мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрукова С. А. К вопросу о формировании лексико-грамматических средств языка у дошкольников с ОНР / С. А. Безрукова / *Логопед в детском саду* – М. : ТЦ Сфера, – 2007. – №6. – С. 40-52.
2. Бейлинсон Л. С. Типы и причины речевых

нарушений. Школьный логопед / Л. С. Бейлинсон. – М. : ТЦ Сфера. – 2007. – №5. – С. 23-29.

3. Волкова Л. С. *Логопедия: Учеб. для студентов дефект. фак. пед. ин-тов.* / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др. // Под ред. Л. С. Волковой. – 2-е изд. – М. : Просвещение: Владос. – 1995. – 384 с.
4. Вренёва Е. Готовим к школе детей с системным недоразвитием речи / Е. Вренёва // *Здоровье детей: Прилож. к газ. «Первое сентября»* – М. : ТЦ Сфера, – 2007. – №16. – С. 37-41.
5. Дубова Н. В. Об особенностях навыков общения дошкольников с ОНР / Н. В. Дубова // *Логопед в детском саду* – М. : ТЦ Сфера. – 2006. – №3. – С. 36-8.
6. Котик Т. М. Особливості процесу поняттєтворення на сучасному етапі розвитку української дошкільної лінгводидактики / Т. М. Котик // *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова* / Укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2005. – №59. – С. 88-96.
7. Сафонова О. В. О проблеме активизации речевой деятельности старших дошкольников с общим недоразвитием речи / О. В. Сафонова / *Логопед в детском саду*. – 2006. – №4. – С. 29-34.
8. Ярцева Н. В. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Н. В. Ярцева. – М. : Сов.энциклопедия. – 1990. – 685 с.

УДК 376.1-056.264-053.4:81'233

О. М. Ковальова

магістрант спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

Л. Л. Стахова

кандидат педагогічних наук,
старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК СЛОВНИКА ПРИКМЕТНИКІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ

У статті висвітлено розвиток словника прикметників у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня.

В статті раскрыто содержание развития словаря прилагательных у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи ІІІ уровня.

The article highlights the development of